

Egy gondolkodásforma önarcképe*

Bori Imre

Mottó:

*Lehetek-e, szabad-e lennem
egy ilyen tartós szerelemben,
mít a testi kíván, elnéz a szellem —
örömök ellen engedetlen?*

*Nézhetem-e, szabad-e nézmem
ilyen bús-szépén, csúnya-tétlen
tetőtől-talpig velőben-vérben
összekapirgált harminc évem?*

*Fájhatom-e, szabad-e fájniom
a bélyeget, mít a kor rányom;
szabad-e állnom, haládba mállón
ezen az egyetlen világon?*

Ács Károly: RIADT KÉRDÉS

I.
A KÖLTŐI ÉN

A költő, ha verset ír, tükör előtt áll. S a tükör sohasem olyan éles, a benne tükrözött szempár vizsgálódó tekintete sohasem olyan bizalmatlan, mint amikor saját magát méri fel, testi valója és szellemi kincse egészét lesi. Ilyenkor

eszményinek látszana a szerepcsere: a tükör virtuális költőalakja vizsgálhatná a valóságosat és ítélkezne felette. „Annak a másiknak” a bíráló tekintete nem tud megelevenedni s így az önvizsgálat, a vallomás, az intim „négy szemközt” hangulata, a képzeletbeli tükörrel folytatott monológus marad — a vers.

De a „tükör” elé állító igény éppen úgy jellemző, mint a kép, amit a megszületett vers hordoz. A költő, igaz, a szubjektív mozzanatok énekese, sokkal inkább önmaga „rabja”, mint a többi ember, és bármiről szól is, önmagát és önmagából adva is énekel. Az önarckép festés Ács Károly magánya szubjektivitásának nem ilyen jegyeit viseli. Amikor költői önmaga válik vense alanyává, az alanyiságnak hétköznapiabb formái háttérbe szorulnak, hogy helyet adjanak egy tárgyilagosabb, ironikus színezetű, szkeptikus viszonyulásnak. A

* Ács Károly: *Csönd helyett vers*, Forum Kiadó, Noviszád, 1959.

legegyénibb mozzanat Ács Károly költészetében így kap objektív megnyilatkozást. Az érzések, hangulatok csak részek, pillanatnyiságok szeszélyei, futamok és variációk lehetnek; szülheti őket költői önkény, követhetik a gondolatot csapongásában, az érzést játékaiban, a hangulatokat rapszodikus változásaiukban. Amikor maga a költő válik költőisége alanyává, a vizsgálódó tekintet könyörtelenül megálljt parancsol. Fegyvelmezett vizsgálódást, összpontosított figyelmet, szkeptikus szellemet mutatnak a versek és verssorok, amikor Ács Károly önmagáról énekel.

A teljesértékűség ilyenkor nyilatkozik meg legvilágosabban költészetében. Minden mást részként tart számon és csak azt egészként, amit önmaga és vele költészete jelent. Ezt fogja fel megnyilatkozásként s így verseinek nemcsak legbelső magja jelenik meg, a kristályosodási pont, amely köré lelki-világa rácsait építheti, hanem a részek és az egész ilyen viszonyításában mutatkozik meg költészetének jellemző törvényszerűsége is. Hogy nála nem születik vers minden erősebb benyomásra, hogy érzései gondolati köntösben jelennek meg, hogy hosszú hallgatások és rövid, aránylag termékeny alkotói szakaszok váltják egymást, a versképző egész és a részek viszonyításában lelik magyarázatukat.

Az egész Ács Károly verseiben a gondolatoknak egy sajátosság fogalmi állapotát mutatják, amely félüton áll a valóságos élet realitása és a költeményekben már transzformált fogalmakból ismét virtuális realitást nyeres folyamatok között. A mikroszkóp sajátos lencserendszerének technikájával mutathatnánk meg talán legpontosabban ezt a gondolati állapotot. Ács versei a valóságot a lencserendszer középpontjában mutatják, amikor is a kép már elvesztette realitását, már absztrakttá vált ugyan, de még nem került a lencsék másik csoportja elé, amely virtuálisan, de megnagyítva mutatja meg realitásában a valóságot. Így keletkezik verseinek az a jellemző tünete, hogy egészükben a realitás benyomását keltik ugyan, a tárgyi világot ígérők, a gondolatok fénylő napja világítja be a vonataikat, de különös módon, az éles vonalak ellenére sem keletkeznek árnyékok. Árnyék nélküli fogalmak világát mutatják a versei, a tárgyi világ rész-elemei hiányoznak belőlük, de helyettük megfigyelhető verseiben az absztrakttá vált fogalom eltárgyiasítása,

realizálódása, a tárgyi világot helyettesítő szerepe költészetében. Ács első-sorban ezért találja meg az Én-fogalomban költészete kincsesbányáját, az egészet, amelyben nem tolatkzik olyan erőszakosan a költői figyelem előterébe a tárgyi világ sok-sok részlete.

Ács nem a tárgyi világ, nem a „részek” költője, ezt már a fogalmi költészet meghatározása is kizárja, hisz a fogalom az absztrakt, a gondolati egész, amelyből a nem azonos jegyű részek eleve kihulltak, az esetlegességek megsemmisültek, a közös, tehát „egyetemes” vonások pedig absztrakt teljeséget alkotnak. Ezért nála a benyomás, a versírásra indító kényszer a viszonyító intellektus olyan szigorú ellenőrzése alatt áll, hogy a napról napra jelentkező téma-variánsok, érzések, hangulatok legtöbbször nem állja ki a viszonyítás próbáját. Ez a szigorú Én, amely bíraskodva és a fogalmi egész tiszteletében a versképzésben közreműködik a tárgyi világot fogalmi absztrakciókká változtatva, árnyéknélkülivé téve, mintegy megszüntetve, de ugyanakkor sajátos formákban újra teremtvé is, elannyira, hogy a formák közreműködésével egy realitásnak látszó világ formálódik, a verseket olvasva, az egésznek: a hiánytalanak a benyomása támad. De a szigorú Én-nek ez a munkája éppen ezért, csak kevés verscsírákat enged teljes vessé lombosodni. Ács gazdagsága éppen ezért nem a motívumokban, hanem a kifejezésben nyilatkozik meg. Versek temetője az ilyen költői Én. Más természetű vagy kisebb igényű költő versek sorát szakítja ki abból a gazdagságból, amiből Ács egy vers építőköveit hordja ki.

Igazán csak önmagát éneklő, minden más csak akkor tud versként megszólalni nála, ha a viszonyító értelem a fogalmi egész lehetőségét látja meg, vagy ha felcsillan a fogalmi egész kifejtésének lehetősége a kopogató írás-inger hozta rész-érzés megjelenésekor. Lényegében önmaga központi helye mellett a szerelemben és a politikában tudja még kifejezni egész önmagát. Ács a kemény költői alkotók közé tartozik, aki nem lágyul el minden hangulat és érzés ölelésében. Az önmagát figyelő székeszszi könyörtelen ellenőr, és csak ezt legyőzve juthat el a mondanivaló a vég-ső megfogalmazásig. A versírás Ácsnál az értelem csatája, a viszonyítás próbája a mérlegetlen könyörtelensége. Nem könnyen adja meg magát a versírás kényszerének; a vizsgálódás magas hő-

fokán, az értelem „poklában” nagyon sok érzés, hangulat, benyomás, gondolat tűnik talminak és könnyűnek.

A költés Ács Károly-i módja eleve kizárja a benyomás uralmát, az értelem ellenőrző, fogalomba kényszerítő munkájával megszünteti annak szeszélyességét és a költészetten kívüli területekre számúzi. Az Ács költőiségével ellentétes típusú alkotó a benyomások hatására nyitja meg sorompóit, a versek színpompás virágai nyílhatnak ki ilyen esetben, az érzés forrponon válik verssé. Az ilyen lírai alaptermészet gazdag és burjánzó érzés-vegetációt tud megmutatni, sokszólamúságával megfogja az olvasót, színeivel magára vonja a figyelmet, szinte az olvasóra kényszeríti magát.

Ács költészete nem ilyen. Nem színek és érzések gazdag skáláját mutatja az olvasó felé. A vers felületesen olvasva akár szürkének, a költő témavilága szegényesnek, a hangzóság monotonának, a kevés vers fukar és elzárkózó magatartásnak, sőt az olvasó iránti bizalmatlanságnak is mutatkozik. S ez természetes is ha nem vesszük tekintetbe Ács fogalmakkal épült költészetének sajátosságait. A fogalom önmagában ugyan több, mint a tárgyi világ részei, de kevesebb is, mert virtuális; az „egész” benyomását, körvonalait őrzi, de nem tudja pótolni annak színességét, változatosságát, ellentéteinek gazdagságát.

Erős egyéniség és a kor hajlamokat tápláló alakulása nyomán bontakozhat ki csak ilyen költői világ, amilyen Ács Károlyé. Az Én, mint egész (ezen túl a fogalom mint egész) tisztelete a költőt arra sarkallja, hogy elsősorban önmagában találja meg költészete legméltóbb alanyát, a kor pedig, ment nem kényszeríti maga ellen feszülni, lehetővé teszi, hogy önkörében maradhasson, fogalmi világát kibantakoztathassa, a részleteket, a futó benyomásokat — mindazt, ami tetszőleges, visszaszoríthassa. Ács Károly nem lágyul el, hanem absztrahál, fogalmat alkot, gondolkodik. Nem szolgálja akar lenni a versnek, hanem ura önmagának és mindannak, amit érzékszervei üzenetként, hatásokként az életből felfognak.

Ács a teljesség említett igényével lép fel, de azon túl nem az önteltség, hanem a szkepszisben fogant gyanakvás felé fejleszti magatartását. Nem az elégedettség, hanem a meg nem elégedés verseit írja. Hiszen mikor lehet az egyéniség elégedett önmagával, a teljes-

ség iránti vágy mikor halhat ki a költőből, aki magasra szabta önmaga mércejét? Termékenyítő tájakra jutott el ezzel a magatartásával. Nem sűrű bozót, érzelem-dzsungel nő költői tájain, hanem pallérozott, értelemmel rendezett vidéket formál, ahol az ész és a gondolkodás szigora irtotta ki azokat a „vadhajtásokat”, amelyek nem tűnnek méltóknak ehhez a rendező elvhez, gondolkodói szigorhoz, amely a verseken uralkodik. A fogalom virtuális természetű is belejátszik azonban Ács költői világa ilyen alakulásába. A meg nem elégedés a fogalmak virtuális, látszólagos voltából is táplálkozik, az árnyéknélküliség szegényessé teszi tájait, az ész és értelem a fogalom-alkotás költői megformálódásában tündököl elsősorban. Rend, fegyelem gyermekei Ács költeményei, zárt, kikerekített és befejezett világ képét látjuk, arányos egészszel állunk szemben, de ennek gyökerét fogalmi világában és ezen túl azokban az áldozatokban kell szemlélnünk, amelyeket az ilyen jellegű versek a költőtől megkövetelnek.

A fogalom „egész” jellege azonban költészetének más sajátosságait, így egész költészetének egységességét, sőt statikusságát is biztosította. A fogalmi absztrakcióban sikerült megteremtienie egységes világlátásának alapfeltételeit, versekben rögzíteni a világnézet sokszor versen kívül maradó hatását. Egységes gondolati-fogalmi rendszerrel állunk szemben ebben a kötetben, függetlenül attól, hogy a versek az elmúlt nyolc év különböző szakaszaiban keletkeztek. Ez a nem-változás, ez a statikusság is a tárgyi világ iránti magatartása, fogalmakká transzformáló költői egyénisége hatását mutatja, azon túl természetesen, hogy Ács korán ért költő, kialakult egyéniséggé vált, hogy sokszor az évekkel ezelőtt keletkezett versek érettebb költői arcot mutatnak, mint a frissebb fogantatásúak. A világ hatásaira közvetlenül reagáló költő alkotásaiban eliképzeltetlen a statikus-ságnak, a folytonosságnak, az egyenes-vonalúságnak ez a tünete, amelyet Ácsnál megfigyelhetünk és ennek, mint jeleztük, gyökerét a fogalom-vers ácsi felfogásában, műhelymunkája természetében kell keresnünk.

Az önmagát költői tárgygyá tevő Én, a világot fogalmakká absztraháló költői természet, a változatok gazdagságát a formák belső feszültségével pótló alkotói munka, a tárgyi világ helyett a gondolatok virtualitása, s nem utolsó-

sorban az ösztönösség helyett az intellektus uralma a versen — mutatják Ács természetének alapvető, a versek jellegét megszabó jegyeit.

II.

VERSEK NYOMÁBAN

Verseinek központi témája az Én, szorosabban véve a költői Én, azon túl pedig a költészet, s mindaz, ami ezzel kapcsolatban van. A költővel, tehát önmagával kapcsolatban egy lényegében racionális felfogással állunk szemben Ács esetében. Ez a racionalizmus nála a költői munka legalapvetőbb jegyeinek megtagadásával mutatkozik kötetében. Az álmok tagadása ez. (*Álom és emlék*).

*En az álmokat sohasem szerettem,
az álom zsarnok: játszat, ámit rémit...*

mondja kötetnyitó verse bevezető sorában és nyomban a hétköznapi világ elemeinek megtagadásával találjuk magunkat szemben. Az álmokat nem szerető költői alkot gyökereire már rávilágítottunk, most a költői önvallo-mások tükrében csak elmélyíthetjük az ott elmondottakat. A fogalom tagadás is, megszünteti az esetlegességet, a tárgyi világ sokszínű önkényét, amely éppen az álomban ölt testet, amely „zsarnok: játszat, ámit, rémit”. Olyan jelenségek ezek, amelyek dacolni tudnak az emberekkel — a költőkkel leginkább, szolgálatukba kényszerítve a költői Ént. Ács a lázadást tűzte zászlajára:

*Ezért is lettem költő: lázadásból,
Ugy álmadni, ahogy magamnak tetszik...
(ou.)*

A lázadás és az „ahogy magamnak tetszik...” gondolata természetesen bontakozik ki a fenti gondolatból. A józan értelem, az egyéniség szuverén magát tartása, önbecsülése az a két pólus, amely között a fogalom-alkotás költészetté válása lejátszódik. Az „ahogy nekem tetszik...” gondolata az értelemmel tart kapcsolatot. Ácsnál: szembe fordulást jelent a költői közhelyekkel, a költői magatartás megszokott típusaival, a tárgyi világ szolgálatával. A fogalmakat formáló költő a szabályozás, tehát a költői önkény jogával akar élni. A fogalom tiszta világ, a tárgyi valóság „józan lakat” ezen a másikon. Ami mögötte, e lakat-zárta világban van az csodás, buja. Ez után nyúl a költő s bár a fogalmak világa a sza-

badságot hirdeti, mégsem érheti el azt a világot, amely a halál, a börtön-élet, az éjszaka kínzókamrája mögött lapul feltáratlanul, és ha a költő elindul, csupán a „hétköznapi ércét” tudja kibányászni. Babits *A lírikus epilógja* című versének méltó párja ez a prológos szerepét játszó *Álom és emlék* című vers, bár Ácsnál az individualizmus büszke rántatásága helyett a szemlélődés elégedetlenségét, s ezt továbbfejlesztve a nihilista hiábavalóság-érzést kifejező miért? hangját halljuk ki, amely eljut egészen addig, hogy magát a költészetet is megtagadja:

*Vagy vallani. Mindegy, hogy mit. Az élet
a szavaktól nem lesz se szebb, se rútabb.
Ámit mondok: álmok és emlékek.
Mért nem elég ennyi, hogy elműljak?*

Az elnémulás vágya, amely dalol — ez Ács költészetének és a költő szerepéről alkotott felfogásának nagy paradoxona, ez az a motívum, amely megtölti szkepszissel egész kötetét. A valóságért sóvárog, de fogalmi világában jobban érzi magát, a világot börtönnek látja, az álmokért eseng, de megtagadja őket, szenvedélyeket szeretne csiholni, belefeledkezni a világba s közben mégiscsak szkeptikusan és gyanakvón mér és felmér; a megfoghatót óhajtja s absztinenciát. Ezek a valóságok és vágyak szülték legtöbb versét (*Vitatkozom, Önarckép, félhomályban, Ahogyan a tavasz akarja, Vers, Aki mindig elkésik*). Ezek az ellentétek elsősorban a költő és a világ ellentmondásos viszonyában nyilatkoznak meg.

*A költő szürke folt
a színzompász világban...
(Ahogyan a tavasz akarja)*

vallja, s következő versében ezt hirdeti már:

*A kemény valóság,
ha kimondom,
megsebzí a szót,
és nem tudom:
vérzek vagy verselek.
(Vers)*

Ez a világ. S önmaga?

*Nem is fej ez, egy rejtett csillagrendszer.
Bolygó gondok, gondolkodó agyag:
züllött kozmosz a homloka alatt.
(Önarckép, félhomályban)*

Érdekes megfigyelni, hogy Ács a „valótlan” felé fejlesztí önarcképe vonásait.

*...hiába
húzódik majd szánnivalóan dőre
mosolyra pár félbehagyott vonása —
akkor jön rá, hogy mennyire valótlan.
(uo.)*

Az ilyen jelzők, mint „kósa, beteg árnyék”, „nem emberarc”, s az ilyen versszakok:

*Futok, futok, fekete árnyék,
sajgó semmi, önmagam árnya.
Futok, futok, s mikor megállnék —
nappal késő, éjjel hiába.
(Aki mindig elkészlk)*

a valóságba átkozott költői arcélt mutatják, de azt is, hogy a fogalmi világ, a tárgyi világ nagyarányú kizárása a versből, az elégedetlenségnek, az elzárt-ságnak, az önmagát falmak látó s azon dörömbőlő bezártságnak hangulati szülőanyja is. Önmaga absztrakt Én-je az a burok, amely fogva és zárva tartja, s az ezzel foglalkozó gondolat problémátalása az, amely verssé táplálta fel Ács intellektusának önmagát körüljáró kételyeit.

A *Tanú* című ciklus versei a költőt és az embert egyszerre mutatják. Ha kötete első ciklusának alapmotívuma a költőiség feletti kétely volt a *Tanú* ciklusán ismét csak a „felhúzott szemöldök” vizsgálódó magatartása lebeg. S mégis tágabb és szélesebb körben mozog, az absztrakt Én helyett egy konkrétabb, éppen ezért élettel gazdagabb költői viszonyulás szülte őket. Legmarkánsabb verse ebből a körből az *Arc-kép másfél méterről*, amely bár nem ebben a ciklusban van, mégis ebbe kínálkozik memcsak a költő megrajzolt alakjával, hanem mondanivalójával is, a disszonáns hangokat előcsaló gunyorral, a valóságos élet feletti kételyével, a költő és a világ viszonylatának értelmezésével. A figyelés magától messzebb tartó magatartása és mégis a vágy, hogy belevesse magát abba, a vonzástasítás ellentmondása szólal meg belőle:

*Olyan jó így a sarokból lesni:
a száj tárul és csücsörül,
a bajusz rándul és megül,
a homlokon a ráncok élnek,
az egész arcot mozgatják az érvek!
Képzélték:
azt mondja, élet,
s ugyanazzal a szájjal
eszik és csókol.
Milyen forró lehet a szótól...*

A figyelés, a tanú szenvedélye az, ami forróítani tudja a versét, bár szinte nincs olyan verse, amelyben ne kísérelte volna meg, hogy eljusson a sóvárgott, megénekelte forróság forrásához, a tárgyi világhoz, a mindennapi élet hétköznapiságához. S ha meg is állt a fogalom gondolati feleútján, az absztrakcióban; ha önmagában állapodott is meg (s nem járunk messze az igazság-

tól, ha ezt a megállapodást éppen az írásunk első részében említett „árnyékhiányban” jelöljük meg), s ha vallja is, hogy

*A költő les, ő nem hisz holmi
halálban, vár, tudni véli, lázad.*

(A Takács hagyatéka)

és éppen ezért absztrahál, él benne a vágy a gondolaton túl a tárgyi világ után és hevíti. Cinizmusa mögött sokszor az önleplezésnek ez a rejtett szerme is munkál (a *Barátaim* című ciklus utolsó versének befejező sorai). A tanú passzív szerepe, bár programként hirdette is meg, nem tudja teljes mértékben kielégíteni. A világ absztrakt képeiben nem látszik meg a természet, a gondolat kénge elfödi az érzést, az Én-ben sokszor elvész az ember hús-vér alakja. A *Kívánságok* című verse jelzi ezt a csírában élő tájékozódási ösztönt az élet részletei felé, a tárgyi világ, emberi vegetáció irányában. Es a *Tanú* című verse vall beszédesen arról a másik költői állapotáról, amely a fogalmi világ arany közepútján túl van — közelebb az élethez.

Es közelebb a szerelemhez is. Ács szerelmes verseinek ciklusa meditatív pillanatok sorozata, mint ahogy azok voltak a költő és világ viszonyát vizsgálva is. A költő „tanú”-magatartása a szerelmes versek jó részét is befolyásolta fogantatásukkor. A szerelmes versek is intellektuális pillanatok őriztek meg — a költő közlésében itt is a monológus az uralkodó, akárcsak az önmagával foglalkozó versekben. Tulajdonképpen szerelmes verseiben is önmagával foglalkozik, önmagát figyelni és önmagának vall.

Ács tömören így foglalja össze a *Kapcsolatok*ban, jellemzően absztrakt módon, inkább filozofikusan, mint testiségben láttatva a szerelmet:

*Ember oldalán ember
Két jegy közös sebbel
Emberről szemben ember
Két seb egy közös jeggyel.*

Tipikusnak látszik szerelmes verseiben az a vallomásszerű megnyilatkozás, az ellentétekkélt játszás, a variációk egyetlen téma fölött, amelyeket *Mint a nap és az éj* című versében olvashatunk:

*Szeretek néha falmak odaálni,
hogy lássam, milyen kemény akadály,
mit övni építék köréd, a testem.
Szeretek néha leheletté válni,
hogy lássam azt is, vajon hova szűl
a hiányom, ha felesleges lettem.*

*Haragudját rám, hada lássam, hogyan
 ha nem szeretnél, és mennyire más
 a világ is a te szerelmed nélkül.
 De amikor e nagy-nagy érvőtől már a
 könny is csordul, kérlek, hogy megbocsáss,
 mint ahogy a nap és az éj kibékül.*

Az Én-nek ez a kiszélesített, de ugyanakkor zártható megjelenése sajátos szint kölcsönöz Ács lírai termésének. Ezt figyelhetjük meg a *Két part* ciklusának verseiben is, ahol a politikum és a filozófiai gondolat egyaránt megszólal, sokkal egyértelműbb fogalmazásban, mint többi versében, amelyekben egy-egy reflektív gondolat élet, halál távlatában (a halál különösen a szerelmes versekben, míg a csend mind a kettőben) villantja fel az élet értelmén annyira szkeptikusan borongó költő alakját.

Egyik legjellemzőbb és leg-ácsibb verse a *Két part* című. Teljes fegyverzetben mutatja Ács költőiségét, absztrakt látását, a tárgyi világot fogalmivá fejlesztő technikáját, a szétszakadt világ, az ellentétek, a jó és rossz, ember és világ sok-sok érintkezési pontjába vetett hitét. Ember és gondolat, világ és gondolat, élet, amely ellentmondásaival sokszor tragikus hangokat is ki tud csalni a merengő költőből:

*Innenső part
 bocsásd meg a mesémet:
 a partok valahol
 mindig összeérnek.*

Ebből táplálkozik az az optimizmusa is, amely a *Májusi szólam* és *A Takács hagyatéka* című verseiben szólal meg, és amely olyan ritka ebben a kötetben, hisz már címében is ellentmondásokra figyelmeztet (*Csend helyett vers*). Jellemző, hogy leginkább éppen politikumot tartalmazó verseiben szólal meg — igaz, itt is absztrakt módon — a bizakodás, az emberi életbe vetett hit. De ez egyúttal Ács költészetének olyan lehetőségeire is figyelmeztet, amelyek könnyen ajtókká válhatnak, amelyeken át Ács, a fogalmak absztrakcióját elhagyva, a valóságos életbe léphet.

Ács motívumainak egysége, lényegében az Én-re összpontosított figyelme, a gondolatok uralma és ebből következően absztrakciója is, a variációk aránylag szűk köre, az Én határolta világkép zártsága, a kételyek, amelyek éppen a fentiek miatt állandóan ott bujkálnak, át-átszövik a költő gondolatát, a gunyor, amely leplezi a költő érzéseit, Ács költői világot elemeiben tükrözik. S költészetének ilyen képe, mint már jeleztük, a költői természet, a műhely-

munka következménye, annak a következménye, hogy verseiben végső fokon a fogalmi világ uralkodik a tárgyi felett.

III.

FORMÁK ÉS FOGALMAK

A fogalom nem túri maga mellett az ösztönösséget, de belső gazdagsággal pótolni tudja az érzések hevéit, különösen ha magasfokú a gondolati fogantatása. Ács esetében ez a figyelő tanú és a meditatív Én szerepével és természetével párosul. Ács fogalmi világának természetes kiegészítője, a meditációnak költészetté változtató ereje forma-érzék. Említettük már, hogy Ács arányos és formás világképet fejezett ki verseiben, a versek önmagukban is a megformálás, forma-tudás eredményei. Ha gondolati világát sajátosságoknak mutattuk ki, formáit vizsgálva, méginkább annak találjuk. Ha tüzet, belső feszültséget, a gondolatok villamosságát éreztük a versekben, akkor azt nagy mértékben éppen a formáknak tudhatjuk be. Ácsnál ugyanis a forma nem „formai”, azaz nem külső, a versre kényszerített önkény szüleménye (nem gondolkodok itt az *Örvény* alakjára vagy az írásjelek nélküli versekre), hanem mondanivalója lényegével együtt keletkezett rendezői fegyelem, szervező indulat, verselési technikájának, költői alkatának természetes megnyilvánulása.

Nem egyszer emlegettük vele kapcsolatban a zárt világképet, amely a szigorú formai szerkesztés nyomán is keletkezett, de ez a gondolatok elé akadályokat görgető költői természet, éppen ezzel a zártsággal a gazdagság benyomását is tudja kelteni. A kevés motívum, amit feldolgoz, a változatok sokaságát mutatja, éppen a formai megmunkálás folytán. A méla gondolat, a meditáció is örvénylően zúg a versben, ha zárt és feszültséget teremtő formába kényszerül, s Ács az ilyeneknek a mestere: a különböző versformák használatával az *egy* gondolatnak is eltérő, egymástól nagyon különböző jelleget tud adni, a hasonló hangulatok így igen eltérőeknek mutatkoznak: egyik verse szabályos, klasszikusokon nevelkedett mesterségbeli tudást mutat, a másik merész enjambement-jaival a gondolat cikcakkos száguldását idézi fel. A rím méha szelíden hal el, másszor az

egész vers tartópillére. Ugyanígy szonett, szabadvers, párvers és még menyinyi forma hirdeti gazdagságát, zord szigor, hanyag eleganciát vagy játékos zenélést csalva ki a formákból.

Formai megoldásai is ellentmondásokat csíholnak ki a versből. Néhány ellentét-párt már felsorakoztattunk Ács költészete jegyeiként, most a formák ellentéteit vizsgálva, elsősorban a zárt vers-köntös és az abban szabadon kanyargó gondolat alkotta ellentétről kell beszélnünk. Az enjambement, a gondolat megtörése, átvitele egy másik sorba, a sorvég és a gondolat végének két különböző helyen való megállapodása Ács költészetének egyik legalapvetőbb sajátossága. Az enjambement a gondolat szabad folyása, s bármilyen szűk is a vers medre, ez biztosítja, hogy a gondolatot nem kell megváltoztatnia formai kényszer miatt. A zárt-ságon, fegyelmeltségen belül ez biztosítja a költőnek a legnagyobb szabadságot. Ács a legváltozatosabb módon él az enjambement adta lehetőségekkel. Legtöbbször a gondolatnak csak egyszerű megtörése, hogy a mondat több hangsúlyos szót kaphasson, mert így a mondatkezdés, amely a sor végére esik, már eleve hangsúlyos, és külön nyomatéka van, mert vele fut ki a sor, a következő szó ismét hangsúlyos lesz, mert sort kezd, bár a mondatban különben nem birna akkora nyomaték-
kal, mint amit így kap az enjambement jóvoltából. Íme a példa:

Vagy vallani. Mindegy, hogy mit. Az
[élet
a szavaktól nem lesz se szebb, se
[rútabb.
vagy:

Fárasztó ez is. Éj gyomrába szállva
kifejtteni a hétköznapi ércét...
(Alom és emlék)

Verset kérsz tőlem, szépet. Tán
[szébbet
szebbet, mint maga a szerelem...
(Csönd helyett vers)

Ez még legtöbbször a költőnél is kényszer, bár tagadhatatlan, hogy mesterséges beleavatkozás a verselés megszokott menetébe és kihívás is a megszokott versolvasási és költői hagyomány ellen, amely a sor végén szereti lezárni a gondolatot is, mintegy eleve harmóniát hirdetve, amit a rímek csak fokoznak. Ács az enjambement technikájával még bátrabb hatásokat is ki tud csalni. Vele oldja fel a szonett zártágát az *Őnarckép, félhomályban* című versében, hogy a klasszikus nyugalom,

ami a vers két első szakaszában uralkodott, megtörjön, a szonett izgatott lihegessé váljon. De ezt használja a *Tóparti mértanban* is, hogy a gondolat négybe törtségével mutassa a mondani-valót:

Kettétört nádszál
megszakadt törzse
szelíd tompaszög
a halál geometriája.

Ez a mód néhány versében az egésznek lesz építőjévé. A *Csönd helyett vers* például egy pár enjambement-ra épült, bár 28 sor hordozza a mondani-valót. A vers gerincét két enjambement alkotja. Íme az első:

Pedig éppen most tartozom a csendnek
egy hallgatással, mert a helyemen
mái zajos magam helyett fának,
fának kellene felnőnie
a némaságból, néma koronának,
hogy a volt ember redőzött szíve,

s hangos hahókban berekedt verse,
verse fölött legyen takaró.

Az „ahogy nekem tetszik...”-gondolata ez megvalósítva, a költő, alkí a szabályok, rendezői elvek híve, megtalálja ennek tagadását is az enjambementban. S amikor ezt a szabadságot ismét csak megkötí a rímek bilincselével, élesen elhatárolja magát a szabadversírók nagy táborától, az elveszettnek hitt szigort adva ismét a vershez. Ha alapvető formai sajátosságát, költői természetének kifejezését keressük, enjambement-jaiiban találjuk meg.

Ács a rím mestere is (mazzolaszemeknek emlegeti egyik versében őket), velük építi fel bonyolult ellenpontrendszerét, nem a zenét, hanem a gondolatot építi rájuk, s így mintegy pilléreivé lesznek a versnek. A *Két part* című verse talán a legtanulságosabb ebből a szempontból — egészében megfigyelhetjük a rím szerepét Ácsnál, azokat a sajátosságokat, amelyek verseiben részenként fel-felbukkannak. Rím-rendszerét vizsgálva itt monotonia, azonosság és sikolyszerű, távoli egymáshoz kiáltások alkotják a versszakot:

I. parton	II. parton	III. parton
tenger	szikla	homok
gyermekarcon	fejéja	tenyérből pergő
parton	parton	parton
tenger	szikla	homok
hab-nyom	visszhangja	nyomában felhő

S jellemzően, nemcsak a vers alapját, építőköveit tevő fogalmak kerültek így a rímekbe, a vers tájképének elemei,

hanem a vers mondanivalója is, az azonosság, amit a vers utolsó soraiban Ács így fogalmazott meg:

*a partok valahol
mindig összeérnek*

Ez az összeérés jelenik meg a rímekben is, így éppen azok hordozzák a vers egészét — ezek játsszák a versalkotásban a főszerepet.

A rím-technika szinte minden lehetőségével él, s mesteri következetességgel. *Májusi szólam* című versében a négyes rím az egyet beszélés, az egyet gondolás és akarás kifejezője. A *Látomások* disszonáns végleteit a sok, de disszonáns rím is tudatosítja, a *Halál* című versének összesimuló muzsikája, tisztasága a gondolat tükröként hozza a dallamot.

A fent kiemelt jellegzetességek Ács költészete alapvető sajátosságaiként mutatkoznak. S bár egy külön tanulmány gazdag anyagát alkothatná más vers-elemeinek vizsgálata is, most befejezésül még csak arról kell beszél-nünk, hogy Ács puritán, a tárgyi világ helyett a gondolati, fogalmi világot építő módja hogyan tükröződik a versekben. Elsősorban képei mutatják ezt. A hétköznapi életből alig merít képalkotás közben, s ha merít is, elsősorban a nem hétköznapi elemeket használja fel. Saránylag kevés a kép a versekben (a költők kép orgáiban szinte szokatlan ez a szűkmarkúság Ácsnál) s az is legtöbbször egy-egy hasonlatban színesedik meg. *Mint a nap és az éj* című verse jellemzően mutatja képalkotás módját, s azon túl az arányokat is,

akár az egész kötetre vonatkozóan, a képek és a fogalmi világ ácsi használataiban:

*Olyan sok minden voltál már, mióta
először láttalak meg, szerelem.
Egyetlen magad százképp bizonyítod,
de nekem sohasem elég a próba,
sanyargatom magam, mint Keleten
átszellemlőt, nevetséges fakirok.*

De erre mutat a *Mi vagy* című vers egészen s általában kötetének majd minden darabja. S ha ezekhez még hozzákapcsoljuk az oly gyakori zárójeles reflektív sorokat, amelyekkel Ács olyan szívesen él, főbb vonásaiban meg is határoztuk Ács műhelyének mesterfogásait, azokat a formai elemeket, amelyek uralkodnak költészetében, amelyek kifejezői és hordozói, szerves részei Ács költői világának. Harmóniát találtunk a versekben, egy megállapodott, kiforrott költői egyéniség megnyilatkozásait, amely kitöltötte a magának szabott és tehetségével megmunkált keretet.

Ács költészete sziget mai költészetünkben, sziget, amelyen sajátos vegetáció-gondolati világ épült fel az intellektus absztraháló, de rendező elvének befolyásával. Formák és tartalmak arányaikban és jellegükben erre mutatnak. S csak az a kérdés, nem kívánta-e már meg a sziget-élet magánya, a magateremtette egységesség belső változatossága helyett a szabálytalan, zűrzavaros, de tarka és annyira izgató világot, amely sziget-világának partjait oly kitaratóan mossa.

